

**МОВНА КОМПРЕСІЯ
ЯК ЧИННИК ФУНКЦІОНУВАННЯ
СТИСЛОГО ТЕКСТУ**

Статтю присвячено аналізу мовної компресії як чинника функціонування стислих текстів, а саме: дослідженню рівнів та засобів компресії повідомлення та їхнього впливу на видовий тип стислого тексту. У стислих текстах використовують компресію на всіх рівнях: графемному, морфологічному, синтаксичному, лексичному, синтактико-лексичному, семантичному, стилістичному. Багатство використаних рівнів і засобів конденсації змісту і форми та дотримання мовних норм або відхилення від них визначають тип стислого тексту за ступенем мовної компресії: нормовано стислий текст або форсовано стислий текст.

Ключові слова: мовна компресія, рівні мовної компресії, засоби мовної компресії, стислий текст, види стислих текстів.

Статья посвящена анализу языковой компрессии как фактора функционирования сжатых текстов, а именно: исследованию уровней и способов компрессии сообщения. В сжатых текстах используют компрессию на всех уровнях: графемном, морфологическом, синтаксическом, лексическом, синтактико-лексическом, семантическом, стилистическом. Богатство используемых уровней и способов конденсации содержания и формы, а также соблюдение языковых норм или отклонение от них определяют тип сжатого текста по степени языковой компрессии: нормированно сжатый или форсированно сжатый текст.

Ключевые слова: языковая компрессия, уровни языковой компрессии, средства языковой компрессии, сжатый текст, виды сжатых текстов.

The problems of compressed texts are very important for modern society due to their pragmatism. The issues of the rational representation and pragmatic approach to the information are relevant today because of the information space overload. The linguistic compression plays one of the key roles in the text compression process. The problems of the compressed texts haven't been investigated completely in Ukrainian linguistics. This paper deals with linguistic compression as a factor of the compressed text functioning. Compressed texts function in the different fields of the human life. The aim of this article is to enlighten the role of the linguistic compression in creating and functioning of the compressed texts. Different levels of information condensation are used for shorting the size and condensing the text content: grapheme, morphologic, syntactic, lexical, semantic, stylistic levels. Every level has the wide spectrum of its

© Мірошніченко І. Г., 2016

means for the text condensation. The quantity of the levels and the means of the text condensation as well as following the linguistic norms or breaking them determine the type of the compressed texts: standardized compressed text or forced compressed text. They have the wider information content and semantic meaning under their formal structure. The means of information condensation assist in reducing efforts, time, space for making up a text. Further investigations should deal with analyses of the contemporary approach to the compressed texts creating and their specific characteristics.

Key words: linguistic compression, linguistic compression levels, linguistic compression means, compressed text, compressed texts types.

До теорії стислого тексту як напряму лінгвістичних досліджень вітчизняні й зарубіжні дослідники звернулися не так давно – з II-ї половини XX ст. Утім, докладних наукових розвідок про цей феномен, який став таким запитаним у XXI ст., відтоді в українській лінгвістиці так і не з'явилося. Найширший аналіз інтегровальних і диференційних (жанрових, класифікаційних, структурних, синтаксичних, морфологічних, лексичних) особливостей стислого тексту був представлений у науковому дослідженні вітчизняного лінгвіста О. Панченко [16]. Поширення стислих текстів у різних видах людської діяльності спричинило розгортання їхньої жанрової палітри: у сфері науки – реферати, анотації, тези, конспекти, слайди презентацій; у засобах мас-медіа – замітка, звіт, заголовок, хроніка, коментар, дайджест, підпис до фото, заголовок, програми; у сфері медицини – довідки, рецепти, звіти; в офіційно-діловому спілкуванні – телеграми, телефакси, протоколи, резюме, постанови, звіти; у літературі – притчі, афоризми, епіграми, анекдоти; у побуті – смс-повідомлення, меми-нагадування; в освіті – словники, інструкції, довідкові видання, підручники. Звідси й новітній підхід до вивчення стислого тексту: лінгвісти диференціюють дослідження цих творів за узусом та жанровою специфікою.

Мета нашого дослідження – визначити вплив чинника мовної компресії на функціонування стислого тексту. До поставлених завдань віднесли такі: 1) визначити рівні мовної компресії, що трапляються в стислих текстах; 2) проаналізувати, як чинник мовної компресії впливає на ступінь конденсації інформації в стислих текстах; 3) охарактеризувати класифікацію

стислих текстів за засобами мовної компресії.

Проблематику мовної економії та компресії, вперше окреслену одним із зачинателів функціональної лінгвістики чеським мовознавцем В. Матезіусом [13], широко й активно досліджують сучасні мовознавці. Актуальними в цій царині стали студії таких лінгвістів, як І. Арнольд [1], В. Багдасаряна [2], Ю. Бернадської [3], Д. Блюменау [4], Р. Будагова [5], Н. Валгіної [6], Т. Винокур [8], В. Гак [9], Б. Дюндика [10], О. Есперсена [11], А. Мартіне [12], Л. Мурзіна [14], С. Ординської [15], О. Панченко [16] та ін. Незважаючи на численні праці із цієї тематики, багато питань залишаються не дослідженими: дослідники не можуть дійти одностайності в тематичній термінології, немає чіткості сприйняття власне механізму мовної компресії тощо.

Сучасна лінгвістична практика (Н. Валгіна [6], А. Мартіне [12], Г. Пауль [17], Є. Поліванов [18]) визначає мовну компресію як один із чинників у теорії розвитку мови: природні закони економії зумовлюють появу лінгвістичної компресії, що, своєю чергою, впливає на еволюцію та функціонування мовної системи.

Мовну компресію лінгвісти визначають як явище, у якому для передавання певного обсягу інформації використовують стислі мовні одиниці, що несуть те саме інформаційне навантаження порівняно зі схожими повними, розгорнутими формами, внаслідок чого постає текст, за своєю формальною структурою коротший, ніж він міг би бути без застосування прийомів мовної компресії. Текст, що утворено внаслідок такого підходу, визначають терміном «стислий текст» (далі – СТ). СТ сприймають як вторинний, похідний текст, що виникає завдяки цілеспрямованій діяльності його продуцента: використання різноманітних прийомів і засобів спрощення структури тексту та конденсації інформації [16]. За величезного вибору мовних одиниць різного рівня для СТ із синонімічного ряду обирають найкоротші, найлаконічніші, структурно згорнуті. Найяскравіше закони мовної економії виявляють себе в розмовній мові. Французький лінгвіст П. Пассі стверджував, що кожний мовець неусвідомлено застосовує закон економії в усному мовленні [20, с. 229]. Беручи до уваги цю думку,

можемо констатувати, що творець СТ поряд з неусвідомленим бажанням до мовної економії застосовує ще й широкий спектр спеціально дібраних засобів мовної компресії в процесі текстотворення. У цьому разі можемо аналізувати мовну компресію як основний чинник появи та функціонування стислих текстів.

Мовна компресія – явище багатогранне й виявляє себе на всіх рівнях мови. У стислому тексті, як вторинному творі, використовують ті рівні та види компресії, що притаманні писемній формі мовлення. У кінці 60-х рр. минулого століття О. Василевський та Ю. Емдіна у своєму дослідженні констатували наявність мовної компресії на шести мовних рівнях: фонологічному, або графемному, морфологічному, синтаксичному, лексичному, синтактико-лексичному, семантичному [7]. Пізніше лінгвісти виокремили стилістичний рівень компресії. Проаналізуємо рівні мовної компресії, що притаманні різним стильовим видам стислих текстів. Компресія на морфологічному рівні в СТ виявляється в широкому використанні іменників, що, вочевидь, несуть найбільше інформаційне навантаження і водночас найлегше сприймаються реципієнтами. На другому за поширенням місці – дієслова та прикметники. Віднесення стислого тексту до певного функціонального стилю зумовлює використання певних дієслівних форм: у науковому стилі переважають безособові форми та форми пасивного стану, у публіцистичному та художньому – особові. У СТ наукового та офіційно-ділового стилів важливим засобом мовної компресії постають числівники, умовні символи та графічні скорочення.

Синтаксичному рівневі мовної компресії у функціонуванні СТ належить одна із провідних ролей. Саме від структурно-формальної довжини речення залежить ступінь конденсації повідомлення: рівень зменшення розміру стислого тексту відповідно до можливого чи наявного первинного розгорнутого. Для цього рівня характерним є використання коротких синтаксичних структур – односкладних речень (односкладних номінативних, односкладних особових, неозначено-особових,

узагальнено-особових, безособових, інфінітивних речень). Під час текстотворення продуцент прагне вилучити з тексту ті елементи, словосполучення і частини речення, що здаються йому другорядними, малозначущими в смисловому, структурному та комунікативному планах. Тому в СТ поширені такі засоби синтаксичної компресії, як еліipsis, граматична неповнота, безсполучниковість, членування (парцеляція і приєднання), контамінація. Часто вживаними є безсполучникові речення, речення з непрямою та прямою мовою набувають також певних особливостей – у них нерідко опускають дієслово в словах автора, пропускають сполучники: *Академік Віталій Цимбалюк: «До медичної науки слід ставитись за принципом «не нашкодь» («Голос України» № 16 від 29.01.2016, с. 10); На Запоріжсталі стверджують: платять податки мільярдами («Голос України» № 15 від 28.01.2016, с. 17)*. Залежно від стилю та жанрової специфіки СТ може складатися здебільшого з непоширених речень, а кількість поширених є щонайменшою.

Широкий спектр засобів для конденсації повідомлення пропонує компресія на лексичному рівні. У її арсеналі – різні види універбації (складання основ, складноскорочені слова, аббревіатури, усічення, телескопія), запозичення, кальки, фразеологізми, просторічні слова, слова-терміни, професіоналізми, історизми, архаїзми, діалектизми, жаргонізми. Кожен із цих засобів має значний компресувальний потенціал. Під час різних видів універбації семантика словосполучення конденсується в одному слові, у такий спосіб скорочують формальну структуру закладеної інформації: *речдокази* < речові докази, *криміналка* < кримінальна справа, *ОСББ* < Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, *прога* < програма, *газня* < газова гризня < газова війна. Уживання ініціальних аббревіатур допомагає конденсувати повідомлення, сприяючи уникненню довгих за структурою словосполучень: *МАГАТЕ перевірить безпеку японських АЕС* (заголовок, «Голос України» № 6 від 15.01.2016, с. 5) – у цій мовній одиниці 35 графем. Розгорнутий варіант цього речення на 240% збільшує формальний план вираження повідомлення: *Міжнародне*

агентство з атомної енергії перевірить безпеку японських атомних електричних станцій (84 графеми).

Запозичення, кальки, просторічні слова, слова-терміни, професіоналізми, історизми, архаїзми, діалектизми, жаргонізми відіграють важливу роль у компресії інформації СТ: за кожним з таких слів стоїть певна дефініція, значно розлогіша у своєму структурно-формальному вираженні. Тому використання зазначених слів, що можна назвати «семантичними згустками», згортає виражальний план повідомлення (для порівняння: *експерт/фахівець, що володіє спеціальними знаннями, якому доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, і дати висновок з питань, які виникають під час розгляду справи і стосуються сфери його спеціальних знань*).

Синтактико-лексичний рівень компресії полягає в пропуску службових частин мови й трапляється в таких різновидах СТ, як телеграма, оголошення, реклама, деяких ділових документах (лист-замовлення товарів, накладна квитанція тощо), у смс-повідомленнях та ін. Пропуск службових слів не впливає на зміст повідомлення, але скорочує довжину тексту, у такий спосіб сприяючи основним прагматичним завданням СТ: економії місця для тексту, зменшенні часу для передавання інформації.

Компресію СТ на семантичному рівні виражено, першою чергою, скороченням низки елементів структури (що охоплює шість компонентів повідомлення: «хто», «що», «де», «коли», «як», «чому») під час вербалізації інформаційного ланцюжка. Пропуск компонентів інформаційної структури або їхні об'єднання значно впливають на зменшення обсягу СТ. Зазвичай пропускають елементи «як», «чому», «хто». Інформація, що виражена цими компонентами, нерідко є другорядною для сприйняття повідомлення. Майже не вилучають компонент «що», який виражає сутність повідомлюваного й постає рематичною частиною тексту. Наведемо приклад з газетної рубрики **«Нам повідомляють, що...»**:

... вогнеборці навчали та розважали

У парку «Ковалівський» та «Дендропарку» Кіровограда

учасниками навчально-розважальних заходів пожежно-рятувальної служби управління ДСНС стали діти-переселенці, для яких організували відпочинок на атракціонах та вчили надягати бойовий одяг і протигази («Голос України» № 97, 4.06.15, с.11). У повідомлення внесено структурно-композиційні елементи «де», «що», «хто», «як», а інформація щодо «чому», «коли» пропущена із прагматичних причин. Що більше композиційно-структурних елементів долучають до повідомлення, то більшою стає його вербально-формальна частина і відповідно знижується компресивна напруга тексту.

До семантичного рівня компресії дослідники уналежнюють і наявність імпліцитної інформації в тексті, що виводить адресата зі значень представлених одиниць з урахуванням конкретної ситуації, регістру та контексту спілкування. За І. Арнольд, «імплікація в широкому смислі – це наявність у тексті вербально не виражених, вгадуваних адресатом смислів» [1, с. 148]. Адресат домислює й розширює сприйняте, спираючись на експліцитну інформацію, мовну компетенцію, асоціації, пов'язані із життєвим досвідом та набутими знаннями, загальнонаціональний й особистий спільний для учасників мовленнєвого акту культурний фон, на власний психо-емоційний стан та врешті-решт на ерудицію, індивідуальну систему логіки й мислення. Підвищення інформативності висловлювання та скорочення формальної структури досягають за допомогою мінімуму вербально виражених комунікативних ресурсів, що містять приховані смисли: що більше прихованих смислів сприймає реципієнт за певною кількістю вербальних одиниць, тим конденсованішим є повідомлення. Імпліцитна інформація, скриті смисли, пресупозиції, імплікатури дискурсу, початкові передбачання питання – дієві засоби семантичної компресії в СТ.

До стилістичного рівня компресії уналежнюють такі засоби, як тропи (метафора, метонімія, образні порівняння), стилістичні фігури (повтор, антитеза, паралелізм), поширення вживання яких залежить від жанрово-стильових особливостей СТ.

Мовна компресія постає не лише основним чинником творення стислих текстів, але й чинником їхньої класифікації.

Кількість рівнів і багатство використаних засобів конденсації визначають ступінь стиснення та різновид СТ: *нормовано стислий текст* містить значну кількість засобів ущільнення змісту і форми на різних рівнях мови, але без будь-яких порушень усталених мовних норм. Водночас *форсовано стислий текст* використовує нетипові для сучасної літературної мови засоби вираження, що порушують лінгвістичні норми. До нормовано стислих текстів уналежнюють замітки, реферати, анотації, інструкції, анекдоти та ін. Прикладами форсовано стислих текстів вважаємо телеграми, оголошення, таблиці, словникові статті, рекламні тексти тощо. Мовні відхилення в СТ продуцент цілеспрямовано використовує для реалізації різноманітних прагматичних цілей: економії зусиль для створення тексту (як, наприклад, під час обміну смс-повідомленнями); заощадження площі, що займає текст на сторінці газети, на екрані комп'ютера, на рекламному банері; економії часу на сприймання тексту реципієнтом; пришвидшення процесу запам'ятовування інформації; привернення уваги читача та емоційного впливу; передавання найістотнішої інформації.

Отже, мовна компресія постає одним з основних текстотвірних і функційних чинників стислих текстів. Як особливі мовні твори, що з'явилися внаслідок реалізації природних законів економії мови та зусилля людини спростити процес поширення інформації, СТ використовують компресію на всіх рівнях – графемному, морфологічному, синтаксичному, лексичному, синтактико-лексичному, семантичному, стилістичному. Наявність величезного різноманіття засобів компресії дає змогу продукувати лаконічні, семантично ємні, інформаційно насичені СТ зі згорнутою формальною структурою в усіх сферах людської діяльності. Багатство використаних рівнів і засобів конденсації змісту й форми та дотримання мовних норм або відхилення від них визначає тип СТ за ступенем мовної компресії: *нормовано стислий текст* або *форсовано стислий текст*. Подальші дослідження проблематики стислого тексту вбачаємо в дослідженнях сучасних підходів до їхнього творення та функціонування, аналізові їхніх видових характеристик, вивченні

різноманітних засобів мовної компресії.

Бібліографічні посилання

1. **Арнольд И. В.** Стилистика. Современный английский язык / И. В. Арнольд. – М. : Флинта ; Наука, 2002. – 384 с.
2. **Багдасарян В. Х.** К вопросу об имплицитном в языке / В. Х. Багдасарян // Философия и методологические вопросы науки. – Ереван : Изд-во АН АрмССР, 1977. – С. 96–103.
3. **Бернадская Ю. С.** Основы рекламы / Ю. С. Бернадская, С. С. Марочкина, Л. Ф. Смотрова. – М. : Наука, 2008. – 281 с.
4. **Блюменау Д. И.** Проблемы свертывания научной информации / Д. И. Блюменау. – Л. : Наука, 1982. – 166 с.
5. **Будагов Р. А.** Определяет ли принцип экономии развитие и функционирование языка? / Р. А. Будагов // Вопросы языкознания. – 1972. – №1. – С. 17–37.
6. **Валгина Н. С.** Теория текста. / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
7. **Василевский А. П.** О компрессии речи на разных уровнях / А. П. Василевский, Ю. М. Эмдина // Уровни языка и их взаимодействие. – М. : ИМГПИИЯ, 1967. – С. 37–38.
8. **Винокур Г. О.** Заметки по русскому словообразованию / Г. О. Винокур. – М. : Просвещение, 1996. – 112 с.
9. **Гак В. Г.** Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 736 с.
10. **Дюндик Б. П.** Компрессия и некоторые вопросы перевода. / Б. П. Дюндик // Бизнес-образование и эффективное развитие экономики. – Иркутск : ИГУ, 2007. – С. 282–288.
11. **Есперсен О.** Философия грамматики / О. Есперсен. – М. : Изд-во иностр. лит., 1958. – 404 с.
12. **Мартине А.** Основы общей лингвистики / А. Мартине // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1963. – Вып. 3. – С. 366–566.
13. **Матезиус В.** Избранные труды по языкознанию // Избранные труды по языкознанию / В. Матезиус. – М. : УРСС, 2003. – 232 с.
14. **Мурзин Л. Н.** Компрессия и семантика языка / Л. Н. Мурзин

- // Семантика и производство лексических единиц (проблема деривации). – Пермь : Пермский ун-т, 1979. – С. 36–46.
15. **Ордынская С. Н.** Языковая компрессия: ее онтология, сущность и функции / С. Н. Ордынская // III Международные Бодуэновские чтения : материалы конференции в 2 т. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2006. – Т. 2. – С. 12–13.
 16. **Панченко Е. И.** Лингвистика сжатого текста (на материале современного русского языка) : дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.02 «Русский язык» / Е. И. Панченко. – Днепрпетровск, 1998. – 380 с.
 17. **Пауль Г.** Принципы истории языка / Г. Пауль. – М. : Изд-во иностр. лит., 1960. – 499 с.
 18. **Поливанов Е. Д.** Где лежат причины языковой экономии? / Е. Д. Поливанов // История советского языкознания. Некоторые аспекты общей теории языка. – М. : Высшая шк., 1981. – С. 51–56.
 19. **Толстолицкая Е. В.** Компрессия информации в текстах малого формата (на материале французской прессы) / Е. В. Толстолицкая // Межкультурная коммуникация и современные лингвистические теории / отв. ред. О. Ф. Родин. – Нижний Тагил, 2008. – Ч. 2. – С. 127–131.
 20. **Passy P.** Etude sur les changements phonetiques et leurs caracteres / P. Passy. – Paris : Firmin-Didot, 1890. – 270 p.

Рецензент: д. филол. н., проф. Панченко О. І.